

Palacký - oče češkega naroda in demokracija

T. G. MASARYK

V teku svojega poročila in svojih premišljevanj sem navedel najvažnejša politična načela, po katerih sem se ravnal v svoji inozemski akciji; po njih se hočem ravnati tudi kot predsednik. Seveda je to le okvirni program, podrobnejša pravila in praktična izvedba bodo odvisna od razmer in oseb, s katerimi sem poklican sodelovati; in teh oseb je v demokratični republiki zelo mnogo, vsi. Resnična demokracija, ljudovlada, vlada ljudstva, ljudstvu, za ljudstvo, to je splošno pravilo iniciative; v demokraciji je poklican vsak državljan, vsak je odgovoren. Toda tudi v demokraciji je seveda mnogo poklicanih, a malo izvoljenih...

Prehod iz aristokratizma in monarhizma je povsod težak, ker se državljani v monarhistični aristokraciji niso navadili na odgovornost in odločanje; v mnogih je iz časa monarhizma in carizma ostal še kos aristokrata in absolutista. Zapovedovati ne pomeni zmeraj voditi. Po drugi strani hoče biti človek po svoji naravi ne le gospodar, pač pa hoče poslušati, hoče biti voden in hkrati biti voditelj - na vsak način je naloga naše republike, da si vzgoji svoje demokrate.

Za vso bodočnost bo važno, da se takoj od vsega početka določi v glavnih področjih notranje in zunanje uprave in politike smer, v kateri naj se naša država razvija - to je važnejše, kakor posameznosti. Smer: v naših najvažnejših vprašanjih se je treba odločiti glede načel in taktike, da bi se v nadaljnjem razvoju ustvarjala pravilna tradicija, da bi se ne opotekali po tej široki zlati srednji poti, marveč da bi trdno in sigurno korakali proti svojemu narodnemu smotru.

Moja načela in program so organično zrasla iz naše zgodovine, v katero sem se poglobil in iz katere sem zajel svoj politični in kulturni program.

V tem pogledu je bil moj učitelj oče naroda; Palacký nam je dal filozofsko zgodovino našega naroda, doumel je naš svetovni in zgodovinski položaj in s tem določil naš narodni program.

Palacký je pojmlil, da tvorimo po svojem zemljepisnem položaju in po svojem dosedanjem razvoju del svetovne celote in da je torej naša naloga, zavedati se tega svojega položaja in si v njem in zanj določiti svoje politično ravnanje. Palacký je videl, da se Evropa in človeštvo zedinjata in svetovno organizirata, in nam je povedal, kakšna naloga nastaja za nas v tej "svetovni centralizaciji". "S čudežno silo pare in elektrike je svetovnim razmeram dana nova mera, stare meje med deželami in narodi izginjajo zmeraj bolj, vsi rodovi, vsa plemena ljudskega pokolenja so se zbližala med seboj, dotikajo se in tarejo drug drugega, in samoživci vsakega rodu spadajo poslej v kraljestvo bajk. S tem se je vzbudila med narodi ljubosumnost v doslej še nepoznani meri. In rasla bo in naraščala bo zmeraj bolj; kdor ne bo poslej tekmoval s svojimi sosedi, bo hiral in končno in neizogibno poginil. In vprašam se, ali naj ravno naš narod, s prelestnimi darovi duha bolj od vseh ostalih od boga obdarovan, radi nemarnosti in nepremišljenosti svojih voditeljev ostane ob strani in naj se ne udeleži tekme, ki mu edina more zagotoviti življenje bodočnosti?"

Toda, stopimo iz kraljestva idej in splošnih podob v golo, konkretno resničnost: smisel naših besed bo morda s tem postal svetlejši in jasnejši. Čas je, da se naš narod znova prebudi in orientira v duhu novega veka; da dvigne svoj pogled preko ozkih mej svoje domovine in da postane, ne da bi prenehal biti zvest domoljub, čuječ in oprezen

državljan sveta. Tudi mi se moramo udeležiti svetovne trgovine in se okoristiti s splošnim napredkom; otresti se moramo, ne svoje stare vere in poštenosti, pač pa one stare in zakrknjene nemarnosti, one davne slabosti in lenobe, ki sta vzrok našega siromaštva in malodušnosti; kreniti moramo na nova pota in si opomoči z industrijo, a ne samo tovarnarji, trgovci in obrtniki, pač pa tudi kmečki gospodarji, učenjaki in uradniki. Nekdanja udobna cenota je za zmeraj vzela slovo od nas, hkrati s sirovostjo in nepoznavanjem potreb in poslastic civiliziranega veka; v bodočnosti ne more biti in tudi ne bo manj javnih davkov, pa naj bo vlada naše države kakršnakoli. Ako nočemo shirati in priti ob vse, moramo potrojiti svojo marljivost in se kar najbolj zenačiti z drugimi narodi, ki so s svojo podjetnostjo zavladali nad kraji sveta."

Za to svojo svetovno politiko nam Palacký, kakor tudi drugače biti ne more, priporoča načelo humanitetnega ideala. "Moja zadnja beseda je pristrčna in vroča želja, da bi moji dragi sonarodnjaki na Češkem in Moravskem, pa naj se znajdejo v kakršnemkoli položaju, ne prenehali biti zvesti sebi, resnici in pravičnosti!" "Husova doba je slavna doba, takrat je češki narod po svoji duševni izobrazbi prednjačil vsem ostalim narodom Evrope ... sedaj je potrebno, da bi se izobraževali in se po izobraženem razumu ravnali. To je edina oporoka, ki jo, takorekoč umirajoč, dajem svojemu narodu." "Kadarkoli smo zmagovali, smo vsakikrat zmagovali bolj radi premoči duha, kakor radi fizične sile, in kadarkoli smo bili premagani ... je bil tega zmeraj kriv nedostatek duhovne aktivnosti, moralne hrabrosti in poguma. Zelo se motijo tisti, ki domnevajo, da so bila ona vojna čuda, ki so jih izvršili naši predniki za časa husitskih nemirov, nekakšno pobesnelo divjanje, udrihanje in razbijanje brezumnih divjakov (kakor se je, na žalost, tako prikazovanje udomačilo), ne pa svetlo navdušenje duha za idejo, нравna nepokvarjenost in višja prosvetljenost našega naroda. Nasprotno, ko smo dvesto let pozneje, v podobni borbi, padli skoraj v grob, smo zakrivali to sami, ker smo se, ko nismo več nadkriljevali sovražnikov z izobrazbo duha, pač pa smo jim bili ravni bolj po нравni gnilobi kakor zadostni moči, oprli tudi na meč in nasilje ..." "Samo takrat si bomo trajno zagotovili svojo bodočnost, ko bomo v boju, ki nam ga je božja previdnost namenila, zmagovali in vladali z duhom."

Palacký je često razmišljal o naših нравnih napakah in nedostatkih; v odstavku o vzrokih ponemčevanja nas primerja z našimi sosedmi, s katerimi se moremo naravno neprestano meriti, in prihaja do zaključka, da smo v neki meri sami svoj narodni propad. Palacký ne verjame, da so Nemci po naravi, po svoji rasi in krvi višji narod in da imajo višjega duha in razum, toda pri njih ne najdemo v toliki meri tiste napake, kakor pri nas, ki jo Palacký takole označa: "Slabosti in нравne napake našega naroda so različne; toda ena izmed najvažnejših in najbolj škodljivih je gotovo ta, ki jo češki skoraj imenovati ne znamo, čeprav že od vekov razjeda korenine našega družbenega življenja: mislim luksuz v najširšem smislu besede ... Čeh in sploh Slovan se zna mnogo bolj ponašati v nesreči kakor pa v sreči. Je nežen in sposoben, marljiv in domisel, prizadeven in nezlomljiv; vendar tudi čuten in ničemuren, brezbrizen za bodočnost in nestalen in objesten, pohlepen. Mnogo lažje se mu posreči, pridobiti si ime in blago, kakor pa to, kar je pridobil, obdržati in ohraniti. Današnji zaslužek še danes zapravi; in če ne danes, tedaj jutri ... Zlasti pa ne more naš lep spol brzdati svoje prazne gizdavosti; morda ni na vsem svetu dežele, kjer bi boginji Modi tako goreče služili in toliko žrtvovali, kakor na Češkem; kdorkoli je odprtih oči potoval po Evropi, ni mogel tega prezreti. In te stvari se ne dogajajo samo v našem stoletju ... Prvi Dalemil in poslednji Komenský sta smatrala za vzrok propada svojega naroda to ničemnurnost in to objest; to so zaman pobijali kralj Jurij s svojimi zakoni in drugi očetje domovine z gorečnostjo in opomini ... Čehov se je že pred šeststo leti pričel prijemati in so, na žalost, zaslužili vzdevek "opičji narod", ki se lovi za vsem in vse posnema, kar vidi pri svojih sosedih.

Pri Nemcih ni tako, oni so mnogo bolj hladni, premišljeni in bolj oprezni; Nemec si ne zna imena le pridobiti, pač pa tudi s pridobljenim gospodariti; ni ga sram, kadar se iz tujine vrne na Češko, prijeti doma za plug, čeprav je bil v Kadixu in si je gosposko imetje pridobil; čeprav rad dobro je in pije, ne hlepi po poslasticah, po razkošju in naitu, in skrbi bolj za bodočnost ... so pa še drugi vzroki našega neuspeha, kakor na primer med nami od nekdaj že zatrito narodovo čustvo; slepa navezanost na rodno grudo in z njo nepodjetnost, kar se tiče tujine; bolj pasivna kakor aktivna želja po novotarijah, ki vodi bolj k uživanju kakor k ustvarjanju; pa tudi ta naša krotkost in potrpežljivost, ki se izogibata vsakemu nasilju proti bližnjemu in ki rajši krivico trpita, kakor bi jo delala drugim ... kdor se hoče otresti stare bolezni, jo mora najprej poznati in priznati, zlasti kadar mu gre za življenje; šele tedaj mu bo mogoče, okleniti se pravih sredstev, da si reši življenje. Za oboje je treba energične volje, toda takšne, ki se ne toliko z ognjem kakor rajši s trdnostjo in vztrajnostjo odlikuje. S kričanjem in truščem ne bomo nič dosegli, marveč le s tihim, zaupnim, iskrenim in stalnim prizadevanjem, ki se ne da niti s prijetnostmi odvrniti niti z grozami oplašiti. - Razumna moralna izobrazba našega naroda se mora dvigniti na višjo stopnjo, da bi predvsem sam sebe razumel in po tem poskrbel za svojo bodočnost. Vsa druga sredstva bi bila navadni bedni paliativi ... Vsi domoljubi, prizadevajte se, da boste svojim rojakom nudili in položili predvsem prebavljivo duševno in нравno hrano; ti pa imajo toliko zdravega smisla, da se bodo potem sami čuvali strupenega okuženja!" ...

Obnovev naše politične samostojnosti v obliki demokratične republike je naravna posledica in nadaljevanje našega razvoja.

Izguba naše samostojnosti, podrejenost tuji dinastiji in njenemu protičeškemu režimu sta nas pripravljali za republiko in demokracijo: tuja dinastija, tuja vojska, odtujeno plemstvo in vsiljena cerkev so nas odtujile monarhizmu in njegovim najvažnejšim ustanovam. Poudaril sem, kako nas je na ta način naš historični razvoj privedel do republike in demokracije.

Toda naš razvoj nas je tudi pozitivno pripravil za demokracijo in republiko; naša reformacija je ustvarila temelje za moderno humaniteto in s tem za demokracijo. Polacký je glede reformacije poudaril pomen naše Bratske cerkve, da je s svojo нравno vrednoto nadkrilila vse ostale cerkve in poskuse reforme. Utemeljitelj Bratstva je odklanjal sleherno nasilje in uztrezajoče danemu položaju ne le državo, pač pa tudi cerkev; tako je dobro pojml bisto srednjeveške teokracije, te intimne zveze med cerkvijo in državo. Ekstremnost Chelčického so njegovi nasledniki kmalu ublažili, prav tako ekstremnost Taboritov, katerih komunizem se ni obdržal; kralj Jurij je postavil ideal večnega miru - v tem se je strinjal s temeljno idejo Čeških bratov - čeprav je bil njih nasprotnik; Komenský, zadnji škof Bratske cerkve, je s pomočjo šole in vzgoje gradil človečnost, z izobrazbo težil po uresničitvi narodnega in hkrati vsečloveškega programa. Komenský - to je krasno povedal Denis - nam govori potem po Leibnizu in Herderju v Dobrovškem in Kolláru; za njima so Palacký, Šafařík in Havlíček formulirali na temelju zahtev svojega časa naš narodni humanitetni ideal.

V opoziciji proti avstrijskemu protireformacijskemu absolutizmu smo se v XVIII. stoletju ogreli za ideale prosvetljenstva in francoske revolucije; napredne ideje zapada so postale vodilne misli našega narodnega preporoda. To se je zgodilo tem lažje, ker je duhovni vodja revolucije, Rousseau, ki je odrasel v švicarskem republikanizmu in kalvinizmu, izšel iz reformacijskih idej; kakor pravilno podčrtava Marx, so možje revolucije nadaljevali delo reformatorjev. Prosvetljenstvo, humanizem in vodilne ideje XVIII. stoletja sploh nadaljujejo v smeri reformacije in s tem naše češke reformacije.

Velikemu zlu političnega antropomorfizma nasproti postavlja demokracija zahtevo po politični izobrazbi državljanov in volilcev.

Ne zahtevam učenosti - bog varuj, gotovo ne enostranske in izključno šolske učenosti. Šolanje in šola sta potrebna, vendar sama ne dajeta pameti, nadarjenosti in političnega smisla; lepa spričevala so dobra stvar, toda boljši so zdravi in močni možgani. Večkrat sem se izjavil proti - kakor ji jaz pravim - učiteljski politiki: ne le profesorji in učitelji, pač pa tudi duhovniki, uradniki in vsi tisti, ki imajo posla z mladino in z nesamostojnimi, eo ipso poslušnimi in pokornimi ljudmi, se često nagibajo, ko postanejo poslanci, uradniki in ministri, k absolutistični, trdoglavi in čudno otroški politiki (zopet politični antropomorfizem)!

Z demokratičnega zrišča je važen političen problem inteligence in njenega razmerja do strank, ki so gospodarsko in stanovsko opredeljene in ki ovladujejo množice. V programatičnem pogledu je to v znatni meri problem buržoazije in liberalizma, problem njenega razmerja do socializma in agrarizma.

Inteligenca je stanovsko neorganiziran razred, produkt višje in najvišje izobrazbe; danes dajejo to izobrazbo šole, zlasti visoke; inteligenca je predstavnik znanstvene stroke, filozofije, in tako imenovane splošne izobrazbe; radi tega je imela in ima velik politični pomen, posebno njen publicistični del. Inteligenca je bila s svojimi najinteligentnejšimi predstavniki povsod nasprotnica absolutizma in teokratizma, čeprav ne vedno v ospredju javnosti, ker je vodstvo inteligence bolj vzgojno kot politično. Večji del inteligence, zlasti akademske, je precej konservativen, vaje mirnega in nemotnega poklica. Značaj inteligence je seveda odvisen od zemlje in časa.

V vseh demokratičnih državah in zlasti republikah, ki so nastale iz aristokratizma (monarhizma), prodirajo v politiko in upravo države in javnega življenja sploh na vodilna mesta ljudje brez višje šolske izobrazbe. Kako naj se zagotovi potrebno strokovno znanje, strokovnjaštvo v vladi, upravi in parlamentu, je problem vsake demokracije, čim se težišče politične moči prenese v parlament in s tem, na temelju načela večine, v stranke, zlasti v velike stranke množic. Pri tem se ne sme pozabljati, na kar sem že opozoril, da se politični smisel, smisel za državo in državništvo, ne pridobi z administrativno vajo in šolami; akademski izobraženec in dober uradnik velikokrat zaostaja za izkušenim organizatorjem in voditeljem stranke, kar se tiče neobhodno potrebnega poznavanja ljudi in praktične sposobnosti pogajanja s strankami, parlamentom in vlado. V enem in drugem primeru preti nevarnost, da se država ne pojmuje preveč (antropomorfčno) tam sub specie bureau, tu stranke. V praksi se vprašanje glasi: kako naj se za parlamentarne vlade zasigura vladi in upravi potrebno število izobraženih strokovnjakov.

Problem inteligence vsebuje tudi problem poluinteligence in poluizobrazbe sploh. Poluizobrazba kot predhodno stanje naše prehodne dobe, prehoda teokracije v demokracijo, je pravi bič časa in družbe. Tudi v politiki in zlasti v demokraciji. (Opozoril sem na ta problem, ko sem poročal o Rusiji). Radi tega je ravno problem demokracije, kako naj se poluizobrazba nadomesti z izobrazbo.

V teoriji in v praksi se ljudje kaj radi zadovoljujejo z besedami, namesto s pojmi in stvarmi. To je splošno pravilo, ki velja povsod in tudi v politiki; Havliček se je po pravici boril proti dvoumnim besedam v politiki.

Od te dvoumnosti je treba ločiti prirodno nagnjenost k splošnim pojmom, pogojeno z razvojem mišljenja; zato imajo tudi v politiki zlasti cilji strank in sploh programi vsesplošen, abstrakten in radi tega v znatni meri nejasen značaj. Konkretnega mišljenja je povsod in posebno v politiki še malo. Predvsem so kolektivni pojmi kakor: narod, človeštvo, država, cerkev, množica, stranka, inteligenca, buržoazija, proletarijat in podobni pojmi večini ljudi zelo nejasni, nerazčlenjeni. Ne preostane drugega, kakor

stremeti po konkretnosti, poskušati, da si kar najkonkretnije zamislimo kompliciranost splošnega pojma. Radi tega moramo biti, kar se gesel tiče, oprezní: ne smemo pa pozabiti, da se geslom v politiki in v praktičnem življenju sploh ne moremo izogniti.

Zato so tudi zakoni vsesplošni, abstraktni in okvirni, ki se konkretizirajo šele s prakso in izkušnjami. Odtod važna naloga administrativne in problem, v koliki meri je izvršilna in sodna moč konkretizujoča, oziroma, v koliki meri je neposredno tudi zakonodajna moč poleg zakonodajnih ustanov. In tu smo zopet in znova pri zahtevi po izobrazbi, po pravni, politični in socialni izobrazbi sociološkega mišljenja.

Iz tega vzroka je vprašanje vsega šolstva, izobrazbe ljudi, izobrazbe in reforme publicistike, izobrazbe birokracije in last not least: izobrazbe političnih voditeljev tako važen problem demokracije. Vprašanje aristokratizma in demokratizma se že dolgo javlja v srednji šoli kot spor glede klasicizma in znanosti; proti klasicizmu se zahteva bolj praktična, delovna, gospodarsko koristna šola. (Dotaknil sem se tako imenovane amerikanizacije). Pri tem se pretirava pomen praktičnosti za mladino: ni treba, da bi šola nudila stvarno izobrazbo in kar največ znanstvenega gradiva, pač pa mora tudi učiti misliti, mora navajati na metodo in znanstveni duh. Radi tega ni važno, če učenec pozneje marsikaj pozabi, kar se je naučil; v dobi strokovnega študija in prakse ne pozablja samo latinščine in grščine, pač pa tudi matematiko in drugo, zelo potrebno in praktično znanje. Gre za to, da se v posebni stroki z lahkoto orientira. Razume se, da mora srednja šola nuditi tudi splošno in še filozofsko izobrazbo; to je za zaželeno enotnost družbe in ravno z demokratičnega zrelišča zelo važno. Sodobna in popolnoma demokratična zahteva je enotna srednja šola.

Velik nedostatek našega šolstva izvira iz prehodnosti dobe. Vse, kar sem poudaril kot enotnost, razdvojenost in polovičarstvo, kot duhovno anarhijo modernega časa, najdemo povsod že v nižji šoli pa do višje. Že davno, in opravičeno, se raziskuje vpliv šole na zdravje in na živce; toda tu ne gre samo za fizične vplive, marveč tudi za duhovne in nraštvene. Posebno področje te šolske patologije je tudi problem samomora učencev. V šoli, to se pravi, v naših otrocih se odraža, in ne le odraža, marveč tudi resnično vodi boj med državo in cerkvijo, boj med filozofi in teologijo, borba otrok in očetov, borba za nazor o svetu in življenju.

S tega zrelišča moramo presoјati zahtevo našega učiteljstva, naj se da narodnemu učitelju višja akademska izobrazba; učitelj, ki se poleg svojega naporenega dela prizadeva, da bi se višje izobrazil, sam najbolj mučno občuti pomanjkljivost svoje izobrazbe ...

Demokracija temelji na javnosti, kar je posledica načela o svobodi in enakosti: v tem se razlikuje od aristokracije. Radi tega je postalo tako imenovano javno mnenje v novi dobi tako važno; svoboda javnega mnenja je politična svoboda, nedvomno pa je njen pogoj. Ker parlament ne zboruje stalno, pomeni svobodno javno mnenje, v praksi žurnalistika in zlasti dnevni tisk, nadaljevanje in nadomestilo za parlamentarno kontrolo. (To navajajo tudi kot argument proti parlamentarizmu!)

S svobodo tiska se zavaruje pravica kritike vsega državnega in javnega aparata sploh in seveda tudi kritike oseb. Kritika je pogoj in metoda znanosti in znanstvenosti; kritika je pogoj in metoda demokratične politike.

Pravica do kritike, kritike v vseh področjih, je pravica politične iniciative - dnevni tisk ima resnično veliko, čeprav ne kodificirano pravico vsesplošne iniciative in referenda. Odtod tudi njegova velika odgovornost.

Razmerje med politiko in žurnalizmom je tako intimno, da se obe stroki skoraj spajata v eno: vendar ni v interesu politike, če se dobro ne zavedamo razlike med obema. Listi, posebni dnevnik, postajajo kristalizacijska središča smeri, frakcij in strank, poleg tega pa imajo svoje posebne gospodarske interese; vprašanje je, ali in v koliki

meri ustreza korist stranke, smeri in frakcije tudi koristi države. Težnja po povečanju lastnega lista kaj lahko zavaja v demagogijo in strankarstvo; k temu se pridružuje še to, da hitrost dela za vsak dan in često za minuto škoduje točnosti sodbe in poročanja. Danes radi tega povsod pomišljajo na reformo in organizacijo žurnalistike in izobrazbe žurnalistov.

Dolžnost in pravica demokratične javnosti odstranjujeta tajnost in prikrivanje, aurgurstvo v najširšem pomenu besede: razvoj in napredek npravnosti in vsega javnega in zasebnega življenja pomenita, odvajati se laži in lažnivosti. Bilo bi dolgo poglavje, če bi analiziral lažnivost, s čim je pogojena, kako se je zakoreninila in kako jo postopoma zamenjuje resničnost; tu gre za ves razvoj npravnosti, za razvoj znanosti, filozofije in umetnosti. Geslo literarnega in umetniškega realizma: resnica, resničnost, je tudi geslo politike in konec konca raste iz iste duhovne in kulturne potrebe.

Resničnost, dejal bi, intelektualna čistost politike in vsega življenja je različna; ravna se po dobah in narodih, po cerkvi, stanovih in tako dalje.

Stari aristokratski režim ni poznal resničnosti, čeprav se ravno aristokraciji prisoja poseben smisel za čast. Državni in cerkveni absolutizem je temeljil na avtoriteti, na tajnosti in prikrivanju in je pomenil zatiranje ljudstva; z besedami "edino orožje suženjstva je izdajstvo" je Mickiewicz označil wallenrodščino kot sredstvo proti absolutizmu. Toda wallenrodščina pomeni izganjanje hudiča z belcebubom: pravilno sredstvo proti svetovnemu in duhovnemu absolutizmu je svoboda demokracije, demokratična javnost in resničnost. Znana je izkušnja, da se Turki, če se jih primerja s kristjani v Orientu, odlikujejo z večjim poštenjem in iskrenostjo; zatiralec, gospodar, nasilnik ne potrebuje laži, tega orožja, slabotnega, zatiranega sužnja.

Značilno je, kako se pojmuje politika skoraj še povsod kot politikantstvo, kot umetnost varanja, laži in prekanjenosti; tudi pri nas je razširjeno to mnenje.

Od demokracije se nadejam npravnega preporeda ne le v politiki, pač pa tudi v šoli in v vsem javnem in zasebnem življenju. In zopet ponavljam: otesimo se avstrijanstva! Politik Beaconsfield je kot pisatelj (Disraeli) našel v Angliji dva naroda, enega socialno brezpravnega, drugega vladajočega; ali v vsakem narodu se uporablja dva jezika, jezik resnice in jezik laži - Dostojevskij je mislil za Rusijo, da se more skozi laž проникniti do resnice - tega ne verjamem niti za Rusijo niti za nas.